

Tummali ajalugu

Mõningaid märkusi muistsete Sumeri kuningate ja nende kuningavõimu ideoloogia kohta¹

Vladimir Sazonov

Teesid: Käesolev artikkel on pühendatud sumerikeelse kirjandusliku teksti *Tummali ajalugu* tõlkimisele ja analüüsimisele. *Tummali ajalugu* on väga oluline tekst Sumeri ajaloo ja kuningavõimu ning religiooni ajaloo seisukohast, sest see peegeldab teksti koostajate ideoloogilisi suunitlusi ja ideid.

Märksõnad: ehitustööd, Enlil, ideoloogia, kuningad, Ninlil, propaganda, pühamu, Sumer, sumeri religioon, Tummali tempel

*Tummali ajalugu*² on lühike sumerikeelne kirjanduslik tekst, mis koosneb vaid 33 reast. See teos kuulub muistse Sumeri kõige arhailisemate kirjanduslike teoste hulka.³ Samuti võib *Tummali ajalugu* aidata paremini mõista Sumeri varajase kuningavõimu iseloomu ja poliitilist ajalugu (Sazonov 2007: 2001–2031). *Tummali ajalugu* on koostatud paljuski sarnaselt hilisematele babiloonia ja assüüria ajaloolistele kroonikatele (vt nt Grayson 1975). Seega võib *Tummali ajalugu*, nagu ka *Sumeri kuningate nimekirja* (Espak 2009: 53–63; vt ka Jacobsen 1939), pidada Mesopotaamia ajalooliste kroonikate eelkäijaks.

Tummali ajalugu on tähenduslik ka sumeri usundiloo uurijatele, kuna seal on juttu sumerlastele väga olulisest Tummali templist ja ehitustöödest, mida on selles pühamus läbi viinud mõned tähtsamad sumeri kuningad (tähtsamad just selle kroonika koostajate arusaamas), lisaks mainitakse ka mõningaid teisi Nippuri linna pühamuid.

Tummali pühamu roll oli väga eriline 3. aastatuhandel eKr, eriti aastatuhande lõpus uus-sumeri perioodil Ur III ajastul (2112–2004)⁴, mil Tummal oli sumerlaste ja akkadlaste peajumala Enlili⁵ abikaasa ehk jumalanna Ninlili peamine pühamu ja tähtsaim kultuslik keskus, aga samas oli see ka sumeri kuninglik residents (Chavalas 2006: 85). Tummalis leidsid aset väga tähtsad rituaalid ja religioossed pidustused, mis olid seotud otseselt Uus-Sumeri kuningavõimuga, selle legitimeerimisega ning seda käsitleb näiteks sumerikeelne

hümn *Šulgi ja Ninlili pargas* (Šulgi R)⁶. Hümnis “Šulgi R” reas 59 on mainitud jumal Enlili Tummalit (tum-ma-al^{ki} d^en-lil₂-la₂-ka).⁷ Šulgi ja Ninlili laeva kohta kirjutab Peeter Espak: “Kuninglik hümn pealkirjaga “Šulgi ja Ninlili pargas” (Šulgi R) on pühendatud Ninlili ajaloolise tähtsusega kultusliku laeva ehitamisele, mis leidis aset Šulgi kaheksandal valitsemisaastal (mu má-d^en-lil-lá ba-du₈: “Aasta, mil Ninlili pargas tihiti”). Hümnis kuulutab Enki Ninlili pargasele heldet saatust. Vastupidiselt traditsioonilisele jumalate järjekorrale on Enlil tähtsuselt teine pärast Enkit” (Espak 2010: 68).

Samal ajal võib sumerikeelset *Tummali ajalugu* vaadelda üpris propagandistliku teosena, mille eesmärk seisnes just kuningate ülistamises, kes tegid ehitustöid sumerlaste pühas Nippuri linnas asuvas Tummali templis.⁸ See tekst võis kõige tõenäolisemalt rajaneda mingitele templis asuvatele varasematele kirjalikele tekstidele, mis pole meieni aga jõudnud (IDV I: 169). *Tummali ajalool* on tähtis roll ka sumeri kuningavõimu rekonstrueerimisel, kuna seal on mainitud ka valitsejaid, kellest on juttu *Sumeri kuningate nimekirjas* (Sazonov 2007: 2021–2025). Kui rääkida veel *Tummali ajaloo*st kui propagandistlikust teosest, siis on sealt välja jäetud kõik Lagaši valitsejad, nagu Ur-Nanše, Eanatum, Enmetena⁹, Urukagina või hiljem valitsenud Gudea, kes olid Sumeris olulised valitsejad ning tegid Nippuris olulisi pühendusi ja ka ehitustöid.¹⁰ Vene uurija Igor Diakonovi arvamuse kohaselt võis Lagaši valitsejate kõnealususest teosest väljajätmine olla Ur III riigi ametliku ideoloogia tagajärg, sest Lagaš ja Ur olid Ur III ajastu alguses rivaalid (IDV I: 164). Lagašiite peeti Uris ja ka mõnes muus Sumeri piirkonnas kollaboratsioonistideks, sest nad tegid koostööd guti hõimudega,¹¹ kes olid võõrvallutajad ja kontrollisid Sumeri alasid aastail 2200/2180–2110 eKr ning keda Sumeris vihati (vt Espak 2013: 7–15). Peeter Espak kirjutab gutilastest: “Gutilaste kohta on üpriski napilt andmeid nende domineerimisperioodil kirja pandud ajalookroonikatest ehk kuninglikest raidkirjadest. Pisut rohkem leiab kirjeldusi hiljem loodud ja seega enam mitte autentsete ajalooallikatena arvesse minevatest kirjanduslikest teostest” (vt Espak 2013: 7).

Tundub et hiljem, kui Sumer vabanes gutilastest tänu Uruki kuningale Utuhegalile (Espak 2013: 7–9),¹² siis Ur, kuhu kandus Sumeri poliitiline keskus pärast Uruki Utuhengali surma, otsustas ilmselt jätta Lagaši ja selle valitsejad mitmetest olulistest tekstidest välja.

Väljajäetuteks osutusid mitte ainult Lagaši valitsejad, vaid ka Akkadi kuningad ehk Sargoniidid (2334–2154 eKr), kes oma valitsemisajal tegid märkimisväärseid ehitustöid Nippuris jumal Enlili templis ja ilmselt ka Tummalis (IDV I: 253; OBO 160/3: 61–62). Neid ei ole selles tekstis üldse mainitud, ning see ei ole juhuslik, sellel eiramisel on ideoloogilised ja poliitilised põhjused. *Tummali ajalugu* oli koostatud Uus-Sumeri ajastu lõpus ca 2000 eKr või Isin-

Larsa ajastu alguses ning sel perioodil oli Akkadi impeeriumi ja kuningate kuvand muutunud sumeri preestri traditsioonis negatiivseks.¹³

Mitmetes sumeri- ja akkadikeelsetes tekstides, mis loodi 3. ja 2. aastatuhande vahetusel, oli Akkadi kuningaid (eriti kuningas Narām-Su’eni, 2254–2218 eKr) kujutatud negatiivsete, ülbete ja halbade valitsejatena. Näiteks üks selline sumerikeelne tekst oli *Akkadi needmine* (Cooper 1983; Jacobsen 1987: 359–374; Espak 2013: 7; ETCSL: c. 2.1.5), mis on mõnes mõttes unikaalne teos.

See on suhteliselt pikk (281 rida) sumerikeelne kirjanduslik teos, kuid samuti propagandistlik. See oli koostatud tõenäoliselt veel Uus-Sumeri ajal (2112–2004 eKr), umbes samal ajal, mil ka *Tummali ajalugu*. Just *Akkadi needmine* on kõige varasem kirjanduslik teos, mis on pühendatud Narām-Su’enile, ja kus teda on kujutatud äärmiselt negatiivsena. Kui uskuda seda sumerikeelset legendi, olevat Narām-Su’en viinud oma “kangelastegude” ja ülbusega Akkadi riigi katabastroofini – Akkadi riik hävis ja Narām-Su’en ise langes lahingus gutilastega. See oli jumalate karistus (Cooper 1993: 12). Siinkohal tasuks ehk mõne sõnaga peatuda sellel tekstil. *Akkadi needmine* algab sellega, et sumerlaste peajumal Enlil, kelle residentsiks oli Ekuri tempel Nippuri linnas ja kes oli ka kuningavõimu patrooniks, võttis Kiši ja Uruki linnalt kuningavõimu (sumeri keeles *nam-lugal*) ning andis selle Sargonile ja kinkis Agade¹⁴ linnale õitsengu (Cooper 1993: 16). Agade linn nautis oma õitsengut, võimsust ning hiilgust. Kuningluse oli Akkadi kuningatele kinkinud sumerlaste ja akkadlaste peajumal Enlil (Jacobsen 1987: 359). Kuid hiljem karistavad jumalad eesotsas Enliliga Akkadit ja selle kuningat ülbuse, uhkuse ja allumatuse ning Ekuri templi rüvetamise ja hävitamise eest. Jumalate kättemaks ja karistus väljendus Akkadi riigi ja kuningas Narām-Su’eni hävitamises. Kaheksa tähtsamat jumalat eesotsas Enliliga needsid ära Narām-Su’eni, ta pealinna Agade ja kogu tema suurriigi. Need jumalad olid kuujumal Su’en (tuntud ka Nanna nime all), kelle pühalinnaks peeti Uri linna; maagia ja tarkuse jumal – tekstis on Enki; armastuse ja sõjakuse jumalanna Inanna, kelle residentslinnaks oli Uruk; päikesejumal Utu, kes resideeris Larsas; jumalanna Nisaba; Nusku ja Iškur (Diakonov 1959: 236). Kuid küsimusele, miks just need jumalad needsid Narām-Su’eni ja mitte teised, jääb käesoleva artikli autor vastuse võlgu. Oletusena võib pakkuda, et valik polnud päris juhuslik. *Akkadi needmises* mainitud jumalad olid Nippuri vahetus läheduses asuvate linnade peajumalused.

Kuid tundub, et ajalooline tegelikkus oli hoopis teistsugune. Narām-Su’eni aegsete allikate kohaselt Narām-Su’en ei rüvetanud ega hävitanud Ekuri templit. Hoopis vastupidi – ta tegi seal ehitustöid, nähtavasti ka Tummalis. Narām-Su’en renoveeris Nippuri templeid ja ta rajas taas Ekuri templi vundamendi, millest kõneleb ka üks Narām-Su’eni säilinud raidkirjadest:

(1–8.) *Narām-Su'en, Akkadi kuningas, nelja ilmakaare kuningas, Enlili templi, Ekuri vundamendi, rajas* (Gelb & Kienast 1990: 107–108).

Ka arheoloogilised väljakaevamised pühas Nippuri linnas näitasid, et Narām-Su'en ja tema poeg Šarkališarri olid Ekuri templit renoveerinud ja ümber ehitanud, kuid mitte kunagi polnud nad seda hävitanud. Oletatavasti võis Narām-Su'en olla konfliktis Enlili preesterkonnaga (IDV I: 252), kelle õigusi ta üritas kärpida ning kontrollida templiomandit ja varasid. On ju teada, et Narām-Su'en määras tähtsamatesse templitesse oma sugulasi, sealhulgas ka oma poegi (Lipit-ili, Nabi-Ul-maš) ja tütreid (Enmenanna ja Tutanapšum) (IDV I: 250; Gelb & Kienast 1990: 41; Sommerfeld 1999: 124). Just konflikt Enlili preestritega ja nende võimu kärpimine Akkadi kuningate poolt oligi tõenäoliselt aluseks, miks Akkadi kuningatest, eriti Narām-Su'enist loodi negatiivne kuvand suulises pärimuses ehk folklooris ning ka kirjalikus traditsioonis – loodi legende, tekste, eepilisi lugusid.

Hilisema preesterliku traditsiooni eesmärk oli näidata Narām-Su'eni negatiivses valguses, st kurjategijana (Cooper 1993: 12) ja jumal Enlili templi rüvetajana. See tähendas, et Narām-Su'eni ja Enlili preesterkonna vahel tekkis terav konflikt. *Akkadi needmine* väidabki, et Akkadi impeerium ja Agade linn hävitati jumalate käsul just Narām-Su'eni halva käitumise tõttu (Annus & Soosaar 2002: 5). Selle loo moraal: iga valitsejat, kes lubab endale liiga palju, on ülbe, üleliia uhke ega allu jumalate eeskirjadele ning muidugi kes ei austa preestrid, karistavad jumalad väga julmalt. Karistada saab mitte tema üksi, vaid ka tema pere, kogu dünastia, rahvas ja koguni terve riik.

Akkadi needmises loodud traditsiooni järgi karistati Ekuri templi rüvetamise ja hävitamise eest Narām-Su'eni ja Agade linna ning ka tervet Akkadi impeeriumit, see väljendus nende füüsilises hävitamises (Sazonov 2010: 117; vt tõlget ka ETCSL: c. 2.1.5. (The cursing of Agade), <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=c.2.1.5&display=Crit&charenc=gcirc#> – 31. juuli 2013).

Tähtis on asjaolu, et need sumeri valitsejad, keda on mainitud *Tummali ajaloo*s, saavutasid niioelda hegemoonide positsiooni Mesopotaamias, vähemalt formaalselt olid nad tunnustatud kogu Sumerimaa valitsejate ehk lugalitena, kuna Nippur asus nende käes. Loogiline oli see, et kui nad tegid ehitustöid Tummalis, võisid nad teha seda ka Ekuris, mis oli Enlili peamine pühamu Mesopotaamias.

Teos *Tummali ajalugu* loodi millalgi 21. ja 20. sajandi vahetusel eKr, juba siis, kui akkadi keel oli muutumas valdavaks kogu Mesopotaamias ja selle mõju oli kasvamas.

Kuid vaatamata sellele loodi sumeri keeles hulk ilukirjanduslikke tekste, muuhulgas võiks nimetada niisuguseid teoseid nagu *Kuningas Gudea templihümn*, *Nutulaul Sumeri ja Uri hävitamisest*, *Lugalbandalaul*, *Ninurta naas-*

mine Nippurisse ja paljud teised (vt lähemalt MKA 2005). 2. aastatuhande alguses eKr jäi sumeri keel tähtsaks kultuse keeleks, mida õpiti ka koolides (*e₂-dub-ba-a*)¹⁵.

Iga haritud Mesopotaamia kirjutaja (sumeri keeles *dub-sar*¹⁶) pidi tollal oskama kirjutada kahes keeles – sumeri ja akkadi keeles ning teadma kogu sumeri kirjanduslikku pärandit – müüte, legende, hümne, astroloogilise sisuga tekste jne. Sumeri keele rolli Mesopotaamias pärast Uus-Sumeri riigi kadumist (pärast aastat 2000 eKr) võib võrrelda mõningas mottes vaid keskaegse ladina keele (*lingua latina*) rolliga. Keskajal, mil Vana-Rooma riiki polnud juba pikka aega olemas (hävis 476. aastal), peeti ladina keelt Euroopas vaatamata sellele endiselt tähtsaks teaduse ja religiooni keeleks, seda peeti oluliseks isegi veel 19. sajandil. Sumeri keel mängis samasugust rolli teisel ja esimesel aastatuhandel eKr muistses Mesopotaamias – sellel oli tähtis koht just templites jumalateenistustel ja koolides.

Kirjanduslikust tekstist *Tummali ajalugu* selgub, et selle autor elas arvata-vasti Isini¹⁷ kuninga Išbi-Erra ajal (I Isini dünastia rajaja, valitsenud Lõuna-Mesopotaamias 2017–1885 eKr), sest just Išbi-Erra mainimisega see teos lõpeb (Kramer 1973: 47). Kõnealune ilukirjanduslik lugu käsitleb Tummali templi ajalugu, Tummali templi langemist ja renoveerimist alates 28/27. sajandist kuni 20. sajandi alguseni eKr erinevate Mesopotaamia kuningate poolt.¹⁸

Tummal oli väga tähtis pühamu, mis kuulus jumalanna Ninlile ning ta asus Nippuri linnas – Lõuna-Mesopotaamia kõige tähtsamas kultuslikus keskses. Tummali templi ehitajatena on muu hulgas mainitud nimekaid kuningaid, nagu Gilgameši ja Akkat. Gilgameš (Gilgameši kohta vt Sazonov 2013a: 193–197), Uruki linna valitseja, keda hiljem Mesopotaamias jumalikustati ja kellest loodi terve hulk sumerikeelseid eepilisi laule – *Gilgameš ja Akka* (Sazonov & Veede 2005: 49–53), *Gilgameš ja Huwawa* ning *Gilgameš ja Enkidu ja manala* jt (Cole 1996: 7), mis hiljem teisel aastatuhandel eKr ühendati ühte suurde akkadi-keelsesesse *Gilgameši* eeposesse (Annus 2010).

Tummali ajalugu on tõlkinud mitmed teadlased: 1962 Edmond Sollberger (Sollberger 1962: 40–47), 1964 Fadhil A. Ali (Ali 1964: 99–104), samuti ameerika sumeroloog Samuel Noah Kramer (Kramer 1973: 47–49). Muu hulgas hiljuti ka P. Michalowski (Chavalas 2006: 85–87). Käesolev tõlge on varem avaldatud ajakirjas *Akadeemia* (Sazonov 2007: 2023–2025).

Transliteratsioon¹⁹

1. en-me-barag-ge₄-e-si lugal-e
2. iri-na-nam e₂ ^aen-lil₂-la₂ in-du₃
3. ag-ga dumu en-me-barag-ge₄-e-si-ke₄

4. tum-ma-al^{ki}-e pa bi₂-i-e₃
5. ^dnin-lil₂ tum-ma-al^{ki}-še₃ in-tum₃
6. a-ra₂ 1-a-kam tum-ma-al^{ki} ba-šub
7. ^dmeš₃-an-ne₂-pad₃-da bur-šu₂-šu₂-a e₂ ^den-lil₂-la₂ in-du₃
8. ^dmeš₃-ki-ağ₂-nun-na dumu meš₃-an-ne₂-pad₃-da-ke₄
9. tum-ma-al^{ki}-e pa bi₂-i-e₃
10. ^dnin-lil₂ tum-ma-al^{ki}-še₃ in-tum₃
11. a-ra₂ 2-a-kam tum-ma-al^{ki} ba-šub
12. ^dgilgameš₃-e numun₂-bur-ra barag ^den-lil₂-la₂ in-du₃
13. ^mur-lugal dumu ^dgilgameš₃-ke₄
14. tum-ma-al^{ki}-e pa bi₂-i-e₃
15. ^dnin-lil₂ tum-ma-al^{ki}-še₃ in-tum₃
16. a-ra₂ 3-a-kam tum-ma-al^{ki} ba-šub
17. ^dna-an-ni ģiš.kiri₆ mah e₂ den-lil₂-la₂ in-du₃
18. ^mmeš₃-ki-ağ₂-^dnanna ^dmeš₂-ki-ağ₂-^dnanna dumu na-an-ni-ke₄
19. tum-ma-al^{ki}-e pa bi₂-i-e₃
20. ^dnin-lil₂ tum-ma-al^{ki}-še₃ in-tum₃
21. a-ra₂ 4-a-kam tum-ma-al^{ki} ba-šub
22. ^dur-^dnamma-ke₄ e₂-kur in-du₃
23. ^dšul-gi dumu ^dur-^dnamma-ke₄
24. tum-ma-al^{ki}-e pa bi₂-i-e₃
25. ^dnin-lil₂ tum-ma-al^{ki}-še₃ in-tum₃
26. a-ra₂ 5-a-kam tum-ma-al^{ki} ba-šub
27. mu ^damar-^dsuen-ka-ta
- 27a. ^dšu-^dsuen-ta
28. en-na mu ^di-bi₂-^dsuen lugal-e
29. en-me-gal-an-na en ^dinana unug^{ki}-ga maš₂-e in-pad₃-de₃
30. ^dnin-lil₂ tum-ma-al^{ki}-še₃ i-ğen-ğen
31. inim lu₂-^dinana ašgab gal ^den-lil₂-la₂-še₃ sar-re
32. ^diš-bi-er₃-ra e₂-kur igi ģal₂-la₂
33. e₂šutum ^den-lil₂-la₂ in-du₃

Tõlge²⁰

- ¹ En-Mebaragesi, kuningas,
- ² Iri-Nanami Enlili templisse ehitas.
- ³ Akka, En-Mebaragesi poeg,
- ⁴ tegi Tummali õitsvaks,
- ⁵ Ninlili Tummalisse tõi.

⁶ See oli esimest korda! – Tummal langes.

⁷ Mešanepada Enlili Buršušua ehitas.

⁸ Meškiannuna, Mešanepada poeg,

⁹ tegi Tummali õitsvaks,

¹⁰ Ninlili Tummalisse tõi.

¹¹ See oli teist korda! – Tummal langes.

¹² Gilgameš Numun-bur-ra Enlili pühamus²¹ ehitas.

¹³ Ur-Lugal, Gilgameši poeg,

¹⁴ tegi Tummali õitsvaks,

¹⁵ Ninlili Tummalisse tõi.

¹⁶ See oli kolmandat korda! – Tummal langes.

¹⁷ Nanni rajas “Hiigelsuure aia” Enlili templikompleksis.

¹⁸ Meškiangnanna, Nanni poeg,

¹⁹ tegi Tummali õitsvaks,

²⁰ Ninlili Tummalisse tõi.

²¹ See oli neljandat korda! – Tummal langes.

²² Ur-Namma Ekuri üles ehitas,

²³ Šulgi, Ur-Namma poeg,

²⁴ Tegi Tummali õitsvaks,

²⁵ Ninlili Tummalisse tõi.

²⁶ See oli viiendat korda! – Tummal langes.

²⁷ (alates) Amar-Su’ena²² (valitsemis)aastatest

^{27a} (kuni Šu-Su’enini)

²⁸ kuni Ibbi-Su’en,²³ (oli) kuningas,

²⁹ Enmegal-Annat, ohvrilooma²⁴ abil Uruki Inanna
en-preestriks²⁵ nimetas,

³⁰ Ninlil Tummalit külastab.

³¹ Lu-Inanna, nahatöölise ülema²⁶ sõnade järgi kirjutatud.

³² Išbi-Erra, kes (pärast) Ekuri vaatles,

³³ Enlili laoruumi é-šutum²⁷ ehitas.

Kommentaariid

Read 1–5

En-Mebaragesi on esimene kindlaks tehtud ajalooline isik Mesopotaamia ajaloos (elas 28. või 27. sajandil eKr), kellest on säilinud ka mõned väga lakoonilised raidkirjad. Näiteks sumerikeelne raidkiri EN.ME-barage-si E1.7.22.1, mis kõlab nii: “1.) Me-bára-^lsi” ja ülejäänud tekst on hävinud, kohe järgneb lakuun (RIME 1, EN.ME-barage-si E1.7.22.1, rida 1, lk 57). Siin on näha, et säilis vaid valitseja nimi – En-Mebaragesi. Leidub veel üks samuti ülilakooniline tekst, mis on siiski rohkem loetav. Sellele tekstile on Douglas Frayne'i järgi antud järgmine numeratsioon – EN.ME-barage-si 1.7.22.2 ning siinkohal ma toon sumerikeelse transliteratsiooni: 1) Me-bára-si 2) lugal 3) [K]IŠ (RIME 1, EN.ME-barage-si 1.7.22.2, read 1–3, lk 57). Tõlkes see kõlaks nii: “(En)-Mebaragesi, Kiši linna valitseja (ehk kuningas)”. Nagu võib näha olid esimesed Sumeri kuningate raidkirjad väga napid, kuid aegamööda need muutusid üha pikemaks, keerulisemaks ja detailsemaks.

Kui Gilgameši kohta pole tõestatud, kas ta oli ajalooline isik, kuigi nii arvatakse, siis En-Mebaragesi – Gilgameši peamise vastase Akka isa – oli ajalooline isik, kellest on säilinud raidkirjad ja keda samuti nagu Gilgamešigi oli mainitud ka hilisemas sumerikeelses kroonikalaadses kuningate nimistus *Sumeri kuningate nimekiri*.²⁸ See on sumerikeelne kuningate nimistu, mis mainib valitsejaid, kes valitsesid Sumeris aegade algusest kuni umbes aastani 2000 eKr. Nimekirja sattusid nii mütoloogilised ja legendaarsed isikud, kuid ka realselt valitsenud kuningad (IDV: I, 163–167; Espak 2009: 53–63). *Tummali ajaloo*s mainitud En-Mebaragesi tegi oletatavasti *Sumeri kuningate nimekirja* kohaselt (read 83–85)²⁹ vähemalt üks kord vallutus- või röövretke Elamisse, aga võibolla ka rohkem. En-Mebaragesi hoopleb, et “viis sõjasaagina relvad Elamimaalt ära” (vt IDV: I, 168; vt ka Hints 1977: 67). Samas aga see ei tõesta veel midagi ja pole tegelikkuses teada kas En-Mebaragesi käis Elamis või mitte.

Iri-Nanam – nähtavasti oli mingi kultuslik ehitis või pühamu nimetus Nippuri linnas, mille ehitas väidetavasti En-Mebaragesi.

Akka oli En-Mebaragesi poeg, Kiš I dünastia viimane esindaja. Väidetavasti oli ta Gilgameši rivaal ja vastane. Vähemalt sellest räägib meile sumerikeelne hilisem lugulaul *Gilgameš ja Akka*, mida koostati umbes aastal 2000 eKr või natuke varem, ehk siis samal ajal mil koostati ka *Tummali ajalugu* (Sazonov & Veede 2005: 49–53).

Ninlil – sumerlaste ja akkadlaste peajumala Enlili naine. Ninlili peamine tempel oligi Tummali tempel, mis asus Nippuri linnas.

Read 6–10

Mešanepada – Ur I dünastia, sumeri kuningas, valitses Uri linnriigis umbes 26. sajandil eKr.

Enlili Buršušua – kultuslik ehitise või pühamu, mis kuulus jumal Enlile.

Meškiannuna – Ur I dünastia, sumeri kuningas, valitses Uris 2500. aastail eKr.

Read 11–15

Gilgameš – legendaarne Uruki valitseja, Uruki I dünastia. Valitsenud umbes 2750./2700. eKr või natuke hiljem. Huvitav, et Meš-Anepada ja Meš-Kianunna, Ur I dünastia valitsejad, valitsenud umbes aastast 2500 eKr või natuke hiljem, esinevad tekstis varem kui Uruki valitsejad Gilgameš ja ta poeg Ur-Lugal, kuigi tegelikkuses valitsesid nad mõnikümme aastat varem või isegi ligi sajand enne Ur I dünastia kuningaid.

Numun-bur-ra – arvatavasti võis olla tegu mingi kultusliku ehitise ehk pühamuga.

Ur-Lugal – Gilgameši poeg, Uruki I dünastiast, 27. sajandil eKr.

Read 16–20

Nanni – Uri kuningas umbes aastal 2500 eKr.

Rida 17. “Hiigelsuur aed” Enlili templikompleksis – mingi aed või park jumala Enlili kompleksis. See rida on üsna segane. Kuid tundub, et seda võib tõlkida nii: “Nanni rajas “Hiigelsuure aia” Enlili templikompleksis”. Samuel Noah Kramer tõlgib seda kohta järgmiselt: “Nanna built the “Lofty Park” of the House of Enlil” (Kramer 1973: 47). Kuna aga E_2 tähendab sumeri keeles nii maja kui ka templit, siis tõlkisin E_2 templina. Loogiliselt võttes ei toimunud aia või pargi rajamine vist pühamus endas, vaid arvatavasti kusagil pühamut ümbritseval alal, seetõttu tõlkisin ma E_2 templikompleksiks.

Meškiangnanna – Uri kuningas, Nanni poeg, ca 2450 eKr.

Read 21–26

Ur-Namma – Ur III dünastia rajaja ja Uus-Sumeri suuriigi rajaja, pärit Uri linnast, valitses aastail 2012–2094 eKr. Lõi tsentraliseeritud Uus-Sumeri suuriigi.

Ekur – peajumala Enlili peapühamu ja asus Nippuris.

Šulgi – Ur-Namma poeg ja järglane, valitses Sumeris ligi 50 aastat, alates 2094. või 2093. aastast kuni 2046. aastani eKr. Tema ajal saavutas Uus-Sumeri riik oma võimsuse tipu.

Read 27–33

Amar-Su'ena³⁰ – Uus-Sumeri kuningas, Šulgi poeg, valitses aastail 2045–2038 eKr.

Šu-Su'en – Uus-Sumeri kuningas, Amar-Su'ena poeg, valitses aastail 2038–2030 eKr.

Enmegal-Anna – jumalanna Inanna en-preester, kes oli määratud preestriks veel viimase Ur III dünastia kuninga Ibbi-Su'eni teisel valitsemisaastal (Sollberger 1962: 47).

Ibbi-Su'en – viimane Uus-Sumeri kuningas, valitses aastail 2030–2004 eKr.

Uruki Inanna – Inanna oli sumerite armastus- ja sõjajumalanna, keda peeti Uruki linna patrooniks.

Lu-Inanna – arvatavasti nahatöölise ülem Nippuris Išbi-Erra ajal, aga võimalik, et juba varem ka Ibbi-Su'eni või juba isegi Šu-Su'eni ajal.

Išbi-Erra – I Isini dünastia rajaja, valitses aastail 2017–1985 eKr, oli usurpator, kes haaras võimu Isinis 2017. aastal eKr, lõi lahku Uus-Sumeri riigist ja kuulutas ennast kuningaks. Pidas ennast Uus-Sumeri kuningate legitiimseks järglaseks.

Kokkuvõte

Nagu on näha oli *Tummali ajalool* väga oluline roll sumeri ajaloo rekonstrueerimisel. See tekst aitab paremini mõista ka Uus-Sumeri ja Isini riigi ideoloogilisi suunitlusi ja propagandat, sest tekstist on nimme välja jäetud mitmed dünastiad nagu Lagaš I ja Lagaši II dünastia (Gudea ja teised), sargoniidid (Akkadi kuningad) ja mitmed teised valitsejad, kes tegid ehitustöid Nippuri linnas Ekuri ja Tummali templis. Tummali tempel oli Sumeris oluline, sest see asus sumerlaste ja akkadlase pühimas linnas Nippuris ja kuulus jumalanna Ninlilile, peajumala Enlili naisele. Selles templis viidi läbi üleriigilise tähtsusega rituaale, riitusi ja pidustusi.

Tummali ajaloos esinevate kuningate järjekord pole kronoloogiline, sest pärast I Kiši dünastia valitsejaid En-Mebaragesit ja Akkat mainitakse ehitajatena Ur I dünastia valitsejaid Mešanepadat ja Meškianunnat, kes valitsesid ligi sada aastat hiljem, ning alles siis tulevad Uruki I dünastia valitsejad Gilgameš ja Ur-Lugal, kuigi Gilgameš elas samal ajal kui Kiši I dünastia valitseja Akka. Siis tulevad taas Ur I dünastia valitsejad ja siis juba Ur III dünastia valitsejad ning Isini I dünastia rajaja Išbi-Erra. Seega on kronoloogiline järjekord *Tummali ajaloos* vale, just selles osas, mis puudutab Uri I ja Uruki I dünastiat.

Kommentaariid

- ¹ Käesolev artikkel valmis Eesti Teadusfondi grantide 8669 ja 8993 toetusel.
- ² *Tummali ajaloo* kohta vt põhjalikumalt Sazonov 2006: 93–95; Sazonov 2007: 2023–2025; Sollberger 1962: 40–47; Chavalas 2006: 85–87; Oelsner 2003: 209–224; George 2003: 105; Glassner 2004: 156–159.
- ³ Esimesed sumeri kirjanduslikud tekstid on teada juba 3. aastatuhande keskpaigast, seega on Sumeri ja Vana-Egiptuse kirjandus kõige varasemad kirjandused maailmas.
- ⁴ Uus-Sumeri ajastu (22. sajandi II pool – 21. sajand eKr) alla kuuluvad Lagaši II dünastia (sh Gudea ja tema järglased), Uruki V dünastia (Utu-hegal) ja Ur III dünastia (Ur-Namma, Šulgi, Amar-Su'ena, Šu-Su'en, Ibbi-Su'en).
- ⁵ Enlili nimi esineb sumeri tekstides juba Ğemdet-Nari ajastul (3100–2900 eKr). Fara tektides on ta panteonis juba tähtsal kohal (Leick 1998: 45). Arvatavasti pärines Enlil Põhja-Babülooniast ja oli seega Sumerisse imporditud jumal, keda algselt nimetati ilmselt *Illil*'iks või *Ellil*'iks. Jumala Enlili nimi võib olla semiidi päritolu, sest Ebla tekstides esineb ta varadünastilisel ajal juba kui (d)I-li-l(u) (Edzard 2003: 173, 184). Enlil oli sumerlaste ja akkadlaste peajumal. Ta oli ka kuninglikkuse patroon ning kuningavõimu seaduspärastaja. Enlil, keda Lõuna-Mesopotaamias peeti 3. ja 2. aastatuhandel eKr peajumalaks, polnud kuningavõimu tekkimise ajal Sumeris varadünastilise ajastu alguses ilmselt omandanud veel sellist võimu ja populaarsust nagu hiljem Akkadi või Ur III ajastul. Alles hiljem sai Enlilist Sumeri panteoni peajumal; see ei juhtunud varem kui varadünastilise ajastu esimesel poolel ehk umbes aastail

- 2700–2600 eKr. See sündmus kajastubki kirjandusteoses *Tummali ajalugu*, milles kirjeldatakse Enlili templi rajamist Nippuris kuningas En-Mebaragesi poolt, kes oli Kiš I dünastiast (Annus 2002: 13). Sumeri linnriikide kuninglikkus (*nam-lugal-la*) sõltus tegelikult otseselt “jumalikust kuningavõimust” taevas, kus Enlil valitses nagu kuningas kõikide jumalate üle (Annus 2002: 13). Enlili ja Enki teoloogiate kohta vt lähemalt Espak 2010: 218–238; Enlili kohta vt ka uuemat põhjalikku käsitlust Wang 2011.
- ⁶ Black & Cunningham & Robson & Zólyomi 2006: 113–116; ETCSL translitereerimine: c.2.4.2.18 (<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=c.2.4.2.18&display=Crit&charenc=gcirc#> – 29. juuli 2013); Šulgi ideoloogia kohta vt Sazonov 2008a: 84–107.
- ⁷ ETCSL transliteration: c.2.4.2.18 (<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=c.2.4.2.18&display=Crit&charenc=gcirc#> – 29. juuli 2013).
- ⁸ Tummal oli jumalanna Ninlil tempel Nippuri linnas. Nippur oli Mesopotaamia üks tähtsamaid kultuslikke keskusi. Ninlil oli sumerlaste jumala Enlili abikaasa. Enlili ja teiste sumeri jumalate kohta vt lähemalt Leick 1998; OBO 160/3: 150.
- ⁹ Enmetena kohta vt Sazonov 2013b [ilmumas].
- ¹⁰ Vt Lagaši varadünastilisi tekste RIME 1, 77–291; vt Gudea raidkirju Edzard 1997.
- ¹¹ Guti hõimud ehk gutilased.
- ¹² Peeter Espak tõlgib väga õigesti Utu-hegali nime kui “Päikesejumal Utu (on minu) küllus” (Espak 2013: 8).
- ¹³ Vt lähemalt Sazonov 2010: 112–126. Samas olid Akkadi kuningad arhetüübiks just riikliku ideoloogia ja kuningavõimu puhul (Sazonov 2008b: 195–214).
- ¹⁴ Agade või Akkade linn oli Akkadi impeeriumi pealinn. Seal on tulnud nimetused akkadi keel, akkadlased, Akkadi kuningriik.
- ¹⁵ E_2 – tähendas maja, templit, *dub* – tahvlit, järelikult e_2 -*dub-ba-a* oli tahvlite maja ehk kool.
- ¹⁶ *Sar* – sumeri verb, mille tähendus on kirjutama, *dub-sar*’i võib tõlkida: see, kes tahvlile kirjutab.
- ¹⁷ Isin oli üks paljudest Lõuna-Mesopotaamia linnadest, kuid Uus-Sumeri riigi lange-mise järel 21. sajandi lõpus sai Isinist Isini kuningriigi pealinn. Selle uue kuningriigi rajajaks oli Mari linnast pärit akkadlane Išbi-Erra, kes oli varem teeninud viimase Uus-Sumeri kuninga Ibši-Su’eni juures kindralina, aga hakanud mässama ja haaranud võimu Isinis ning seejärel edukalt laiendanud oma võimupiirkonda Uri, Nippuri ja teiste linnade vallutamiseks (IDV I: 287; OBO 160/3: 175).
- ¹⁸ Huvitav, et Akkadi dünastia kuningaid (24.–22. sajand eKr) Sargon I ja Naram-Su’eni pole selles tekstis üldse mainitud, kuigi on teada, et sargoniidid ehitasid aktiivselt Nippuris templeid ja renoveerisid muuhulgas Ekuri (jumal Enlil) pühamu (IDV I: 253).
- ¹⁹ ETCSL transliteration: c.2.1.3 (<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=c.2.1.3&display=Crit&charenc=gcirc#> – 30. juuli 2013).
- ²⁰ Käesolev *Tummali ajalugu* on tõlgitud eesti keelde ETCSL kodulehekülje (Oxfordi Ülikooli projekt) sumerikeelse transliteratsiooni järgi: ETCSL 2.1.3.
- ²¹ Variandid: elamu, kultuslik platvorm, tuba.
- ²² Teises tekstivariandis on mainitud hoopis teist Sumeri kuningat – Šu-Su’eni.

- ²³ Ur-Namma, Šulgi, Amar-Su'ena, Šu-Su'en ja Ibbi-Su'en olid Uus-Sumeri kuningriigi kuningad (Ur III dünastia) kes valitsesid Sumeris 3. aastatuhande lõpus – s.t 21. sajandil eKr ning olid viimased sumeri päritolu valitsejad Mesopotaamias.
- ²⁴ *Maš₂* tähendas sumeri keeles ohvriloom, kitse.
- ²⁵ *En*-preester. *En* tähendas sumeri keeles isandat. *En*-preester oli üks tähtsamaid kõrgpreestri ameteid Mesopotaamias.
- ²⁶ Samuel Noah Kramer jätab oma tõlkes sumerikeelse nimetuse ašgab-gal (Kramer 1973: 47).
- ²⁷ Arvatavasti oli *ešutum* mingi laoruum. S. N. Kramer tõlgib seda kui *storehouse* (Kramer 1973: 47).
- ²⁸ *The Sumerian king list*, ETCSL transliteration: c.2.1.1; Jacobsen 1939; vt ka Espak 2009: 53–63.
- ²⁹ ETCSL transliteration: c.2.1.1 (<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=c.2.1.1&display=Crit&charenc=&lineid=c211.40#c211.40> – 30. juuli 2013).
- ³⁰ Teises tekstivariandis on mainitud hoopis teist Sumeri kuningat – Šu-Su'en.

Kirjandus

- Ali, Fadhil Abdulwahid 1964. *Sumerian Letters: Two Collections from the Old Babylonian Schools*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Annus, Amar & Soosaar, Sven-Erik 2002. *Kuningas Gudea templihümn*. Sumeri keelest tõlkinud: A-silinder: Sven-Erik Soosaar; B-silinder: Amar Annus; toim ja eessõna: A. Annus. Tallinn: Kirjastuskeskus.
- Annus, Amar 2002. *The God Ninurta in the Mythology and Royal Ideology of Ancient Mesopotamia*. State archives of Assyria studies 14. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- Annus, Amar 2010. *Gilgameši eepos*. Bibliotheca Antiqua. Tallinn: TLU Press.
- Black, Jeremy & Cunningham, Graham & Robson, Eleanor & Zólyomi, Gábor 2006. *The Literature of Ancient Sumer*. Oxford: Oxford University Press.
- Chavalas, Mark W. (toim) 2006 = *The Ancient Near East: Historical Sources in Translation*. Malden (MA) & Oxford & Victoria: Blackwell Publishing.
- Cole, Steven William 1996. *Nippur in late Assyrian Times c.755–612 BC*. State archives of Assyria studies 4. Helsinki: The Neo-Assyrian Corpus Project, University of Helsinki.
- Cooper, Jerrold S. 1983. *The Curse of Agade*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.
- Cooper, Jerrold S. 1993. Paradigm and Propaganda: The Dynasty of Akkade in the 21st Century. Liverani, Mario (toim). *Akkad the First world Empire, Structure, Ideology, Traditions*. HANE/S – V, Padova: Sargon, lk 11–23.
- Diakonov, Igor 1959. *Obshchestvennyi i gosudarstvennyi stroi Drevnego Dvurech'ia: Shumer*. Moskva: Izdatel'stvo vostochnoi literatury.

Edzard, Dietz Otto 1997. *Gudea and His Dynasty*. Toronto [etc.]: University of Toronto Press.

Edzard, Dietz Otto 2003. Enlil, Vater der Götter. Marrassini, Paolo (toim). *Semitic and Assyriological Studies, Presented to Pelio Fronzaroli by Pupils and Colleagues*. Wiesbaden: Harrassowitz, lk 173–184.

Espak, Peeter 2009. Sumeri kuningate nimekirja dateerimisest. *Usuteaduslik Ajakiri* 59, lk 53–63 (http://www.usuteadus.ee/failid/2_2009/Espak.pdf – 31. juuli 2013).

Espak, Peeter 2010. *The God Enki in Sumerian Royal Ideology and Mythology*. Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis 19. Tartu: Tartu University Press.

Espak, Peeter 2013. Sumeri vabastaja kuningas Utu-hegal, jumaliku õigluse taastaja. *Tuna*. Ajalookultuuri ajakiri 2, lk 7–15.

ETCSL = Black, Jeremy & Cunningham, Graham & Ebeling, Jarle & Flückiger-Hawker, Esther & Robson, Eleanor & Taylor, Jon & Zólyomi, Gábor. *The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature* (<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/> – 31. juuli 2013).

Gelb, Ignace Jay & Kienast, Burkhard (toim) 1990. *Die altakkadischen Königsinschriften des Dritten Jahrtausends v. Chr.* Freiburger Altorientalische Studien 7. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

George, Andrew R. 2003. *The Babylonian Gilgamesh Epic: Introduction, Critical Edition and Cuneiform Text*. Oxford: Oxford University Press.

Glassner, Jean-Jaques 2004. *Mesopotamian Chronicles*. Atlanta: Society of Biblical Literature.

Grayson, Albert Kirk 1975. *Assyrian and Babylonian Chronicles*. Texts from Cuneiform Sources V. New York: Locust Valley.

Hints, Valter 1977 = Khints, Val'ter. *Gosudarstvo Elam*. Moskva: Nauka.

IDV I = D'iakonov, Igor' (toim) 1983. *Istoriia drevnego Vostoka 1. Zarozhdenie drevneishikh klassovykh obshchestv i pervye ochagi rabovladel'cheskoi tsivilizatsii*. Moskva: Glavnaia redaktsiia vostochnoi literatury.

Jacobsen, Thorkild 1939. *The Sumerian King List*. Assyriological Studies 11. Chicago: The University of Chicago Press (<http://oi.uchicago.edu/pdf/as11.pdf> – 31. juuli 2013).

Jacobsen, Thorkild 1987. *The Harps that Once. Sumerian Poetry in Translation*. New Haven & London: Yale University Press, lk 359–374.

Kramer, Samuel Noah 1973. *The Sumerians: Their History, Culture, and Character*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Leick, Gwendolyn 1998. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. London & New York: Routledge.

MKA 2005 = Annus, Amar (koost ja toim). *Muinasaja kirjanduse antoloogia*. Tallinn: Varrak.

OBO 160/3 = Sallaberger, Walther & Westenholz, Aage 1999. *Mesopotamien. Akkade-Zeit und Ur III-Zeit*. Orbis Biblicus et Orientalis 160/3. Freiburg, Schweiz: Universitätsverlag & Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

- Oelsner, Joachim 2003. Aus den sumerischen literarischen texten der Hilprecht-Sammlung Jena: Der Text der Tummal-Chronick. Sallaberger, Walther & Volk, Konrad & Zgoll, Annette (toim). *Literatur, Politik und Recht in Mesopotamien. Festschrift für Claus Wilcke*. Wiesbaden: Harrassowitz, lk 209–224.
- RIME 1 = Frayne, Douglas R. 2008. *Presargonic Period (2700–2350 BC)*. The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods 1. Toronto & Buffalo & London: University of Toronto Press.
- Sazonov, Vladimir & Veede, Raul 2005. Gilgameš ja Akka. Annus, Amar (toim). *Muinasaja kirjanduse antoloogia*. Tallinn: Varrak, lk 49–53.
- Sazonov, Vladimir 2006. Istoriiia Tummalia. *Vozdushnyi Zmei*. Tartu: Tuulelohe, lk 93–95.
- Sazonov, Vladimir 2007. Sumeri varajane kuningavõim 28.–24. sajandil eKr. *Akadeemia* 9, lk 2001–2031.
- Sazonov, Vladimir 2008a. Kuningas Šulgi laul: mõned märkused uus-sumeri kuninga Šulgi (2093–2046) kuningavõimu ideoloogia kohta. *Usuteaduslik Ajakiri* 57 (1), lk 84–107 (http://www.academia.edu/1781130/KUNINGAS_SULGI_LAUL_moned_markused_uus-sumeri_kuninga_sulgi_2093-2046_kuningavoimu_ideoloogia_kohta – 30. juuli 2013).
- Sazonov, Vladimir 2008b. Akkadi kuningavõim kui arhetüüp. *Ajalooline Ajakiri* 3, lk 195–214.
- Sazonov, Vladimir 2010. Mõningad märkused legendidest neetud Akkadi kuninga karistamisest. *Usuteaduslik Ajakiri* 2 (61), lk 112–126 (http://www.usuteadus.ee/failid/2_2010/Sazonov.pdf – 31. juuli 2013).
- Sazonov, Vladimir 2013a. On the Epic of Gilgamesh in Estonian. *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 53, lk 193–197 (<http://www.folklore.ee/folklore/vol53/books.pdf> – 31. juuli 2013).
- Sazonov, Vladimir 2013b. Üks kuningas Enmetena raidkiri (En-metena E1.0.5.3). Kas esimene teadaolev sõprusleping muistses Lähis-Idas? *Tuna*. Ajalookultuuri ajakiri (ilmumas).
- Sollberger, Edmond 1962. The Tummal Inscription. *Journal of Cuneiform Studies* 16 (2), lk 40–47.
- Sommerfeld, Walter 1999. *Die Texte der Akkade-Zeit* 1. Das Dijala-Gebiet: Tutub. Imgula Band 3/1. Münster: Rhema.
- Wang, Xianhua 2011. *The Metamorphosis of Enlil in Early Mesopotamia*. Alter Orient und Altes Testament 385. Münster: Ugarit-Verlag.

Summary

The Tummal Inscription.

Some Remarks Concerning Ancient Sumerian Kings and Their Kingship Ideology

Vladimir Sazonov

Keywords: Sumer, kings, temple of Tummal, Enlil, Ninlil, royal ideology, Sumerian religion, sanctuary, propaganda, history

The current short but very important Sumerian literary text, which was written in the Sumerian language at the end of the reign of Ur III (2112–2004 BCE) or at the beginning of the Isin-Larsa epoch (ca 21st or 20th century BCE), consists of only 33 lines.

The temple of Tummal is dedicated to the goddess Ninlil, spouse of the god Enlil, who was the main god of Mesopotamia, the protector of kingship, and the king of all deities. Tummal was a very significant sanctuary for Sumerians and played an important role not only in religion, but also in royal ideology. The texts of Tummal Inscription known as “The History of Tummal” mention the rulers of Sumer, who had done building and renovating works in this temple complex.

Yet, the kings-builders are not listed chronologically and these texts are quite tendentious and propagandistic, as some important kings are not even mentioned because of ideological reasons; for example, Akkadian kings (2334–2154 BCE) or rulers of Lagash.

The reason why Akkadian kings were not mentioned as builders in Tummal, might probably be that some Akkadian kings like Naram-Su'en became prototypes of evil and cursed kings. They were believed to rebel against divine norms and rules and were later cursed and punished by all the great gods of Sumer and Akkad. The kings of Lagash were not mentioned for a different reason: Gudea, who belonged to the 2nd dynasty of Lagash, had probably very good relations with Gutian tribes, who destroyed the Akkadian Empire in ca 2200–2154 BCE, conquered Akkad and Sumer and controlled these territories for 60–70 years. Sumerians and Akkadians hated Gutians and after Sumer and Akkad became free from the Gutian invaders, kings of the 3rd dynasty of Ur decided that for political and ideological reasons the kings of Lagash would not be mentioned at all.